

Zimányi Árpád

Műsorelemzések a Magyar Rádió Nyelvi Bizottságában

A Magyar Rádió Nyelvi Bizottságának legfőbb feladata egyes műsorok vagy műsortípusok nyelvi elemzése. A havonta megtartott üléseken az állandó tagokon – nyelvészeken és rádiósokon – kívül részt vesznek az érintett műsorok, szerkesztőségek képviselői, akik az előre elkészített és kiküldött jelentés ismeretében tárgyalják meg a témát. Az elemzések nem szorítkoznak pusztán nyelvhasználati jellemzőkre, hanem szélesebb területet ölelnek föl: sokoldalú szövegtani elemzésként figyelembe veszik a külső körülményeket, a műfaj követelményeit, a kommunikációs folyamat összetevőit, így például a célközönséget, a befogadóra tett hatást és egyéb tényezőket. Sohasem egyetlen műsorszámot vizsgál a bizottság: ha például egy hetente jelentkező félórás tudományos magazinról van szó, akkor az elemzés készítője legalább 4-5 adás teljes szövegét megkapja magnószalagon, s így kellő anyag áll rendelkezésre az általánosabb vélemény kialakításához.

Az elemzések általában a következő területeket érintik:

- a műsor(típus) általános bemutatása (tartalma, szerkezete, célja, illetőleg a kommunikációs alaphelyzet követelményei);
- a vizsgált anyag meghatározása (az adás időpontja, szerkesztője, rendezője, hivatásos közreműködői);
- a hangzó beszéd összetevőinek elemzése (pl. artikuláció, hangsúly, intonáció, beszédsebesség stb.);
- szóhasználat (szakszavak, idegen szavak; a nem közismert fogalmakat megmagyarázzák-e);
- szövegtani elemzés (különös tekintettel a pragmatikai tényezőkre);
- stilisztikai adekvátság, nyelvhelyesség.

A továbbiakban a 2004-es és 2005-ös saját műsorelemzéseimből emelek ki néhány olyan megállapítást, amelyek általánosítható voltak miatt tanulságosak lehetnek. A felmérések a Kossuth rádió közéleti-belpolitikai műsoraira, valamint a közszolgálati Magyar Rádióhoz tartozó Miskolci Regionális és Nemzetiségi Stúdió körzeti magazinjára terjed ki (az utóbbi is a Kossuth hullámhosszán hallható három észak-magyarországi megye területén a reggeli órákban).

1. A műsorvezetők állandó fordulatai.

A műsort is és a műsorvezetőket is jellemzik bizonyos állandó fordulatok, amelyek egyrészt a megkülönböztetést, az egyedítést szolgálják, másrészt pedig fogódzót jelentenek az élő műsort indító – még oly gyakorlott – beszélőnek, hogy a nyelvi panelként szolgáló mondatai automatikus hangoztatásával pillanatok alatt belelendüljön az adásba. Mindig a következő, hagyományos sablonnal él az egyik tapasztalt műsorvezető: *Jó estét kívánok, kedves hallgatóink. Önök az Esti Krónikát hallják. A mikrofonnál: ... Ennél színesebb megoldás a hírek kérdő mondatos, szintén egy személyhez köthető felkonferálása: Mi újság itthon és a nagyvilágban? – Vannak összetettebb beköszöntők is: Jó reggelt kívánok kedves hallgatóinknak határainkon innen és túl. Váljék egészségükre az éjszakai nyugalom.* Az ilyen megfogalmazással személyesebbé válik a sokszor csak formális köszöntés. Értékes nyelvi elem a *váljék* szabályos ikes ragozása a ma gyakoribb *váljon* ellenében, illetőleg a szintén választékos, ritka *nyugalom* főnév. Ugyancsak a közvetlen kapcsolatot erősíti a többes szám első személyű *hallgatóinkat* forma. Más médiumokban vagy más műsorokban használatos a *hallgatót/nézőt, hallgatókat/nézőket*, ami ugyan szintén helyes, ám kevésbé személyes, kissé rideg. – A lekonferálások frazeológiájából két példát idézek: *Eddig tartott a mai Krónika. – Így és eddig szólt a Krónika.* Az utóbbi kapcsolatos mellérendelése összefűzi a mód- és az időhatározót; bár szokatlan megoldás, de nyelvtanilag elfogadható, levezethető (*így szólt és eddig szólt...*).

2. A hangsúly hátracsúszása.

A hangsúlyozás kérdései közül egyetlen, ám meglehetősen gyakori jelenség bemutatására van lehetőségünk. Mint ismeretes, a kérdőszónak, a tagadőszónak és az utalószónak általában szakaszhangsúlyt kell kapnia, ám e tartalmatlannak látszó – de a hangsúllyal kiemelve mégis lényeges közlendőt hordozó – szavak helyett mai beszédünkben tendenciaszerűen az utánuk következő tartalmas ige vagy főnév kap nyomatékot. Szerkesztőink, riportereink közül többen ennek enyhébb válfajára hajlamosak, azaz a kis hangsúllyal (jelölésünkben pontozva) ellátott kérdőszó vagy mutató névmás után az ige vagy főnév indokolatlanul erősebb nyomatékot kap (aláhúzva, vastagítva):

a) Kérdőszó

Mi közünk volt nekünk az avarokhoz? (Az intonáció is rossz: nem a kérdőszónál, hanem az *avarok* főnév első-második szótagja között esett a hanglejtés.)

Helyesen: *Mi közünk volt nekünk az avarokhoz?* (Az intonáció helyesen: a kérdő névmás és az azt követő szó között, tehát a mondat elején esik, ún. elől eső hanglejtéstípus.)

Hasonlóan: *A kultúra mint erőforrás hogyan játszhat szerepet Miskolc város fejlődésében?*

Helyesen: ... *hogyan játszhat.*

Ennek a hibatípusnak ritkább, ám erőteljesebb változata, amikor az egy szólamba tartozó két elemet rövid szünettel széttagolják: *Püspök atya, akkor milyen | bevételei vannak az egyháznak?* Helyesen: ... *milyen bevételei ...*

b) Utalószó

Mi lesz azokkal a szolgáltatásokkal, amelyek ...

A magyar történelemben voltak-e olyan pillanatok, amikor ...

Helyesen: *Mi lesz azokkal a szolgáltatásokkal, amelyek ...*

A magyar történelemben voltak-e olyan pillanatok, amikor ...

c) Tagadószó

A gyapjaspille támadása nem kerül el térségünket.

Helyesen: *A gyapjaspille támadása nem kerül el térségünket.*

Bonyolultabb jelenség: hosszú (nem intonált, monoton) mondat utolsó szava kap indokolatlanul erős nyomatéket: *Nem lehetne-e inkább a majdani pénzalapokat egy már meglévő közszolgálati tévéstudióra költeni?* Helyesebben: *Nem lehetne-e inkább a majdani pénzalapokat egy már meglévő közszolgálati tévéstudióra költeni?* (Vagy: ... *egy már meglévő közszolgálati tévéstudióra költeni?*)

d) Ritkább esetek

A hangsúly hátracsúszása más mondatszerkezetben, szintaktikai helyzetben is előfordul. Gondot okozhat a halmozott jelzők nyomatéka. Egy riportban többször elhangzott a következő: ...*miskolci avasi templom.* Helyesen: *miskolci avasi templom.* Csak szembeállításban lehet a *templom* szakaszhangsúlyos: *Az avasi templom, nem pedig a kilátó van a képen.*

Érzelemmentes közlésben kifogásolhatjuk, hogy a felsősokú melléknév *leg-* előtagjának nyomatéka áttevődik a melléknévre: *legnagyobb, leglátványosabb*; ez csak érzelmileg színezett közlésben szokásos, egyébként helyesebb így: *legnagyobb, leglátványosabb.*

3. A beszédtempó.

A hivatásos beszélők tempója az áttekintett anyagban semmiképpen sem mondható gyorsnak, a hadarásnak nyoma sincs. A benyomáson alapuló szubjektív véleményt érdemes egzakt vizsgálattal alátámasztani. A fonetikusok elkülönítik egymástól az artikulációs tempót és a beszédtempót. Az előbbi az egy másodperc alatt kiejtett hangok számát jelenti, míg az utóbbiba beletartoznak a szünetek is, tehát a beszédtempó kisebb értékkel jellemezhető. A vizsgált anyag a belpolitikai műsor részét képező híradás, valamint a műsorvezető azt követő jegyzete. Az előbbi esetében 12, az utóbbi esetében 13 a másodpercenként kiejtett beszédhangok átlaga. A kontrolladatokhoz képest ez kedvező eredmény (Bóna 2006a, 81).

A kommunikációval és a médiával foglalkozó minden szakembernek és hivatásos közreműködőnek érdemes lenne nagyobb figyelmet fordítani a beszédtempóra. Nem közismert még szakmai körökben sem, hogy milyen vizsgálatokat végeznek többek között a rádiós beszéd sebességéről is az MTA Nyelvtudományi Intézetének Fonetikai Osztályán Gósy Mária vezetésével. Ezért összefoglalom az MR Nyelvi Bizottságának felkérésére készített jelentés néhány tanulságos megállapítását, amelyeket egzakt kísérleti adatok támasztanak alá. Az artikulációs és a beszédsebesség a kereskedelmi rádiókban jóval nagyobb, mint a Magyar Rádióban. A kereskedelmi adók hírolvasóinak és műsorvezetőinek átlagos artikulációs tempója még a reklámokénál is nagyobb. Ez a tempó, illetve a kevés beszédszünet megnehezíti a hallgató beszédészlelését és -felfogását, különösen az idősebb korosztálynak nehéz feldolgoznia a hallottakat. A megértést az is zavarja, amikor beszéd közben zenei aláfestés hallatszik. Összegezeként megállapítható, hogy a hallgató beszédfeldolgozását a tartalom és a szerkesztettség mellett segíti a közepes artikulációs és beszédsebesség, a beszédszünetekkel való tagolás és a pontos artikuláció (Bóna 2006b, 5).

4. Riporter kérdések – szövegkapcsoló elemek.

Kérdezni tudni kell! A műsorokban jó példákat találunk arra, hogyan lehet igazán gördülékennyé tenni a beszélgetéseket. A vizsgált anyagban a miskolci stúdió egyik riportere – akinek műsorai a budapesti rádióban is rendre feltűnnek – hatásos szövegtani kapcsolóelemei révén ügyesen szövi tovább a nyilatkozó szavait. Közbevetéseiben, kérdéseiben mindig találunk olyan visszautaló elemet, amely folyamatossá teszi a beszélgetést, vagy más, a szóbeli érintkezésre jellemző, a kapcsolattartást megerősítő, illetőleg érzelmi vagy modális többletet adó fordulatot (szakszóval: diskurzuspartikulát). Példaként egy tarnaszentmáriai riportból idézünk:

(Nyilatkozó) ... *jönnek el*. – (Riporter) *De eljönnek-e valóban...* [ellentétes kapcsolás]

(Nyilatkozó) ... *vagyunk büszkék*. – (Riporter) *Nem mondom, erre büszkék lehetnek, de mire büszkék még?* [érzelemkifejező fordulat, diskurzuspartikula; tulajdonképpen az egész mondat visszautalás; a *de* és a *még* utal előre]

És amely templomot bemutatja nekünk ... [két kötőszói kapcsolóelem]

Akkor megint tovább léphetünk? [határozószói kapcsolóelem]

Az utóbbi magam is tudom igazolni. [visszautalás]

Szóval miből pénzeli a falu? [következtető értelmű kötőszó, diskurzuspartikula]

Polgármester úr említette, hogy ... [udvarias megnevezés mint kapcsolattartó és visszautaló elem]

A társalgási nyelv ilyen fordulatai más témájú beszélgetésekben sem zavaróak, éppen ellenkezőleg, ezek teszik a riportokat természetessé, közvetlenné. Például „komoly” gazdasági vagy politikai témákban is elfogadható, ahogy a Borsod megyei rendőrfőkapitánnyal készített interjúban hallhattuk: *Igaz is, ha már itt járunk,*

a múltkor panaszkodtak, hogy kevés a rendőr. Az efféle fogalmazásmód arról tanúskodik, hogy a riporter együtt él beszélgetőtársa minden rezdülésével, fölkészültségre, tapasztaltsága révén azonnal reagál az elhangzottakra. Ezzel szembeállíthatjuk a kezdő riporter magatartását, amikor nem tud elszakadni az előre megtervezett kérdéssortól, és nem használja ki a beszélgetés folyamán adódó újabb lehetőségeket.

5. Szóhasználat

a) Idegen szavak. A széles körű hallgatóságot, tehát eltérő műveltségi szintű rétegeket megcélzó műsorral szemben alapkövetelmény a közérthetőség. Az idegen szavak használatának gyakorisága sokatmondó adat. A műsorvezetők és a riporterek szövegeiben csak elvétve szerepel idegen szó, és az is kikerülhetetlen, szükséges elem. A nyilatkozók helyzete azonban más. Számos riportalany természetesen saját szaknyelvét, sőt szakzsargonját kell, hogy használja, ennek ellenére mégsem tapasztalható az idegenszerűségek túlzásba vitele. A magas képzettségű riportalanyok (történészek, politológusok, egyéb szaktudományok művelői, egyetemi oktatók stb.) jól magyaráznak, figyelembe veszik a befogadó felet, tudatosan ügyelnek arra, hogy kerüljék a nehezen érthető szakterminusokat. Jó példa az azonnali önkorrekcióra (a kikerülhető idegen szó magyar megfelelőjének megadására) egy történésztől: ... *az extrémisták, tehát a szélsőségesek ...* – Más esetben maga a riporter vetette közbe a nélkülözhetetlen értelmezést: (Nyilatkozó) ... *hogy dekriminalizálódjon a kábító-szer-fogyasztás.* – (Riporter) *Vagyis kerüljön ki a törvényi szöveg hatálya alól.*

Az egyik belpolitikai műsor 45 perce alatt a következő idegen szavak szerepeltek a riportalanyok nyilatkozataiban és a politikai jegyzetben: *privatizáció* (3-szor – a *magánosítás* nem hangzott el), *privatizál* (3-szor – a *magánosít* sem szerepelt), *profit* (3-szor), *extraprofit*, *kreativitás*, *koncentráció*, *kurbiliz*, *optimista*, *pesszimista*, *régió* (2-szer – mellette többször szinonimája: *térség*), *totális*, *abszolút*, *proletarizál*, *posztkommunista*, *tendencia* (2-szer), *spekuláció*, *degradálódik*, *legitimált* (magyar megfelelőjével értelmezve), *nosztalgia*, *legpozitívabban*, *lojális*, *internet*, *integrál*, *konkrét*, *pozitív*, *rezi*, *infarktus*, *tolerancia*, *extrémista* (magyar megfelelőjével értelmezve), *attitűd*, *aktív*, *(jogi) formula*, *radikalizmus*, *atrocitás*, *vegzál*, *média*, *bojkottál*, *kódolt*, *sztár* (2-szer), *produkció*, *geg*, *sztori*. Bár némelyikük magyar megfelelővel helyettesíthető, a felsoroltakat mégsem kifogásolhatjuk, mivel a szöveggörnyezetben megállják a helyüket, szinonimájuk pedig nem teljesen azonos értékű vagy hangulatú. Az idegen szavak többsége a politikai és (köz)gazdasági témájú szövegekben lelhető föl. Napjainkban az anglicizmusok elszaporodását szokták jelezni, itt mégsem ezeket, hanem – néhány kivételtől eltekintve – a klasszikus, latinus műveltségű szavakat találjuk.

Érdekes módon sok idegen szó szerepel a sportvezetőkkel készített beszélgetésekben (pl. a hétfői sportmagazinban). Egy jellemző mondat: *Nincs szponzori szerződésünk olyan kaliberű partnerekkel, akikkel optimálisan tudnának együttműködni*

– mondja a nyilatkozó. *Selejtező* szavunk helyett ma már általánossá vált a *kvalifikáció*, *partjelző*ből hivatalosan *asszisztens* lett, az angol labdarúgó-bajnokság első osztályát pedig *Premier League*-nek halljuk. Mindezekről azonban nem a munkatársak tehetnek, ők csak a nyilatkozók megfogalmazását idézik vagy közvetítik.

b) Szólások, képszerű kifejezések. A képszerűség elemei viszonylag jelentős mértékben jelen vannak a nyilatkozók megszólalásaiban és a rádiós munkatársak jegyzeteiben (újabbán: rádiós publicisztika). Ez azért is figyelemre méltó, mert az írott sajtóban végzett közelmúltbeli felméréseimben éppen azt tapasztaltam, hogy a politikai és a bulvárlapok anyagaiban rendkívül kevés szólást és metaforát használnak. Az itteni példák közül igen jellegzetesek azok a szemléletes kifejezések, amelyek a belpolitikai és a gazdasági témákhoz kapcsolódnak: *felkurblizzák a gazdaságot, szárnyal a tőzsde, a profithajszó megeszi az életet, csavar a profittermelés gépezetében, ... a politikusok, mint bokréta a kalap mellett ... zsákutcából nem lehet gyorsan kijönni; a jegenyefa csúcsán vagyunk, és a legkisebb szélről letörünk; a mágnások a fa törzse, a nap kezd kisütni, kétkezi politikusok bugyborékolásai, ne kerüljünk a hordóra (= a műsor ne a hordószónoklatok helye legyen), történelmi határt lép át, a nép a vállára emeli, fogyasztói kosár, törekeny egészségű ember, lehúzzák a rolót, a rendszer a munkátlanságot tenyészette, segítő kezet nyújt, hidegen hagyja, a párbeszéd labdája az amerikai térfélen pattog, felpuhítják a törvényt, a tűzzel játszik, bedobta a felvetést, gulyáskommunizmus.*

c) Politikai-közéleti nyelv. A Magyar Rádió – különböző műsorai révén – természetesen mindenféle nyelvváltozatot megjelenít, és sokszor nélkülözhetetlen a szaknyelviség. A kereskedelmi rádiókkal összevetve a műsoridő jelentős részét teszik ki a politikai, közéleti témák feldolgozása, és rendszeresen a politológusokkal folyó beszélgetések. Minden kornak megvannak az elkoptatott divatos szavai, kifejezései, amelyek egyrészt jellemzik az adott időszakot, másrészt viszont leegyszerűsítik a fogalmazást, mivel könnyen alkalmazható panelként, nyelvi építőelemként szerepelnek. Az ilyen közhelyek szerencsére nem találhatók meg a műsorvezetők és a riporterek vizsgált szövegeiben. A politológusok nyilatkozataiban viszont sűrűbben szerepeltek a mai közéleti nyelvhasználatra igen jellemző fordulatok: *aggályos* ('kifogásolható') javaslat, *úgy mond* ('hogy úgy mondjam'), *előre menekül, nem európai stílusú, megmérettetés, ezt a harcot kell megharcolni*. – Az elkoptatott nyelvi divatokkal ellentétes jelenség a nyelvi újítás, a merész vagy egyedi szókapcsolatok alkotása. Az egyébként igen nagy anyagban csupán néhány ilyen példával találkoztunk, többségük politikai és gazdasági fogantatású: *pénzmagyarok, konzumidioták* (mástól idézték), *Európa balekja, elsumákol* (szintén idézet), *párbeszéd* helyett *pártbeszéd*.

A sajátos szaknyelvi fordulatok olykor halmozódnak is, mint például az egyik közéleti személyiség tevékenységét elemző tízperces vitaműsorban, amikor a szak-

értők többek között ilyen kifejezéseket használtak: *prezentáció, megjelenési felület, kommunikáció, kommunikál* (érintkeznek, beszél, nyilatkozik) [a személy] *megjelenési felülete, megjelenési forma, megjelenési lehetőségek, hívószavak, hitelteleníti az üzenetet, felépített üzenetek, prezentáció, a megjelenés prezentációja, prezentációjában hallhattunk bakikat*. Ugyanitt 17-szer hangzott el a *kommunikáció*, pl. ilyen kapcsolatokban: *kormányzati kommunikáció, a párt kommunikációja, a politikai élet kommunikációja, bevált kommunikáció, a kormányoldal kommunikációja* (2-szer), *kommunikációs fellépés, kommunikációs fogások, kommunikációs módszerek, kommunikációs csapat, kommunikációs séma, kommunikációs csatorna, kommunikációs PR-fogások* stb. Ugyancsak nagy számban (24 előfordulással) szerepeltek ritkább idegen szavak, amelyeket a közönség nem mindig ért pontosan: *ambiciózus, autoriter, cizellált, fazonírozás, habitus, impulzív, karizmatikus, kopizás* (kopírozás, másolás), *legitimizáltság, muníció, politikai marketing, pozicionálja a helyzetét* stb.

6. Nyelvhelyesség.

Az elemzett anyagokban a műsorvezetők és a riporterek nyelvhelyességi hibái nem ejtettek, és a nyilatkozók szövegeiben is csak elvétve akadt olyan vitatható példa, amely nem is tekinthető súlyos vétségnek. Következzék néhány észrevétel. Nyelvművelőink jó része továbbra is fenntartással kezeli a *magasságában* időre vonatkozó, névutószerű használatát; sajátos módon éppen a gazdatüntetés egyik vidéki résztvevőjétől hallhattuk (*június magasságában meg fogjuk etetni ...*). – Újabb terjed a befejezett melléknévi igenév használata olyankor, amikor a hagyományos időviszonyítás folyamatos melléknévi igenevet igényelt: *A Magyar Nemzet élénk visszhangot kiváltott írást jelentetett meg*. Helyesebben: *... élénk visszhangot kiváltó írást*. Amikor a cselekvő értelmű igenév egyidejű a múlt idejű igei állítmánnyal, akkor a folyamatos melléknévi igenév a megszokottabb. – A nyilatkozóktól többször hallhattuk a *-ban, -ben* határozórag helyett a lazább *-ba, -be* változatot. A beszélt nyelvben gyakori egyszerűsödés, magasan képzett diplomások esetében is. – Előfordult a határozatlan névelő idegenszerű, mellőzhető alkalmazása: *... egy történelmi határt lép át*. – A riportalanyoktól, főleg politikusoktól, közéleti szereplőktől többször hallhattuk az évszámok fölöslegesen túlpontosított változatát (*2007 – kettőezerhét*; helyesen: *kétezerhét*). Jelzőként a *két* számnevet használjuk, ha nem okoz félreértést, így a következő mondatban is jobb lett volna: *Kettő díszvendége lesz a gálaestnek*. Ezzel szemben elfogadható, sőt helyeselhető az elhangzott változat ebben a kijelentésben: *„Kettő százalékuk mondta, hogy a drogfüggő az bűnöző.”* (Itt valóban nem mindegy, hogy a hallgató a *két* százalékot esetleg *hétnek* érti.)

A komplex szövegtani elemzés kiválóan mutatja, hogy a nyelvi szintek és a szövegalkotó tényezők nem választhatók el egymástól, legföljebb csak az ilyen mesterséges részelemzésekben. Érdekes összefüggés lehet például a szövegtagolás és a nyelvhelyesség, pontosabban helyes fogalmazás között, ahogy azt következő idéze-

tünk tanúsítja: ... *a svájci tulajdonú cement- és betongyártással foglalkozó cég*; az egész kifejezést egyetlen szakaszhangsúly (*svájci*) fogja össze, így a *tulajdonú* jelző szünet nélkül egybekapcsolódik a következő mondatrészsel (*cement-*). Idézetünkben a korábban már említett halmozott jelzős szerkezetek okoznak gondot, ám némi átalakítás segít kiküszöbölni a tagolási hibát. Kétféleképpen járhatunk el: egyrészt vesszővel és szünettel elválasztjuk egymástól a két szerkezetet: *a svájci tulajdonú, cement- és betongyártással foglalkozó cég*. Másrészt viszont kiküszöbölhetjük a szórend okozta tagolási gondot: a két összetartozó fogalom nagyon eltávolodott egymástól. Jobb megoldás: *a cement- és betongyártással foglalkozó svájci tulajdonú cég*.

7. Stílusváltás.

Az imént vázolt, közismert jelenségeknél sokkal fontosabbnak tarthatjuk a stílusváltás folyamatát. A választékosnak, igényesnek tartott mintanyelvünk – korábbi megnevezéssel a normatív nyelvváltozat, illetőleg mai szóhasználattal a sztenderd – egyfelől folyamatosan bővült közvetlen hangú, bizalmas, sőt egyre erőteljesebb csoportnyelvi (argó, szleng) elemekkel, egyre durvább kifejezésekkel. Kemény Gábor már az 1992-es nyelvművelő konferencián felhívta erre a figyelmet, ám akkori példái manapság már nem is szűrnak szemet (Kemény 1993, 416). Az utóbbi években különösen a közéleti, politikai nyelvhasználat szavakban is érzékelhető eldurvulásának voltunk tanúi, amelyet óhatatlanul közvetített, továbbadott a rádió is: *lenyúl, az átverés költségvetése, handabandázik, mutyizás, katyvasz* (pl. hivatalos tervezetekre, előterjesztésekre vonatkoztatva), *az embereket hülyítik*. Előttünk zajlott le, hogy a másfél évtizedes enyhítő-finomkodó *csúsztatásból* mostanra *hazugság* lett. De utalhatunk másféle szövegkörnyezetre is. A rádió kulturális sávjában hangzott el egy olyan félórás beszélgetés, melynek színész résztvevői annyira bizalmasra, lazára vették a figurát, hogy tucatnyiszor hangzottak el – itt most nem idézendő – obszcén kifejezések. Enyhébb példával élve, a közelmúltban készült az a reklámjelenet, amelyben két fiatal – egy fiú és egy lány – rendkívül türelmetlen, ingerült hangon vitatkozik egymással. A mindennapinak nevezhető helyzetgyakorlatot a stíluson kívül a szóhasználat is aláfesti a következő elemekkel: *gáz van, kütyü*. Az erőteljes stílusváltást kiválóan szemlélteti, hogy négy évtizede még határozott nyelvművelői tiltakozást váltott ki A Tenkes kapitánya tévéfilmsorozat hatására születet, üde gyermekhangon előadott dal egy sorának stílusa (*Én úgy imádom ezt az irtó klassz kapitányt!*) az *irtó* és a *klassz* jelzők köznyelvbe emelésével.

Köznyelvünket tehát a rétegnyelvek is alakítják, és egyre általánosabb a bizalmas, olykor zavaróan bizalmaskodó stílus. Mindez szorosan kapcsolódik és egyben átvezet mondandónk következő részére, a magatartáskultúra területére.

8. Magatartáskultúra.

Kultúra, viselkedés és annak nyelvi vetülete szorosan összefügg egymással. Ezek gondjait évtizedek óta folyamatosan jelzik a szakemberek, ám a problémák – a 20. században többször megélt gyökeres társadalmi változások miatt – mindig újratermelődnek. Érintkezésünk következő területeiről érdemes itt szólnunk: a tegeződés terjedése, a magázás és az önözés, illetőleg a megszólítási zavarok (vö. Domonkosi 2002).

Bővebben most csak a megszólítási zavarok rádiós vetületéről. Sokszor tapasztaljuk, hogy a beszélők nem találják a megfelelő megszólítási formát, és a legegyszerűbb megoldást választják: inkább elkerülik a megszólítást. Előfordul ez a riportokban, beszélgetésekben is, és akkor különösen feltűnő, ha magas beosztású nyilatkozó szólaltat meg az újságíró. Az udvarias eljárás ilyenkor a beosztás + *úr*, illetőleg a beosztás + *asszony* megszólítás: *elnök úr*, *elnök asszony*, *miniszter úr*, *miniszter asszony*. Áldemokratikus elkerülő stratégia helyettük a vezetéknév + beosztás, és nem is mindig helyénvaló. Gondoljuk el a következő esetet: Kit szólíthatunk a kórházban *Szabó úrnak*? Semmiképpen sem a professzor urat vagy az igazgató-főorvost, de még az adjunktust sem. *Szabó úr* lehet a kórházban a portás, a raktáros vagy sokféle más beosztásban tevékenykedő munkatárs, és ezzel a formulával kellőképpen kifejezzük a tiszteletünket. Az udvariasságnak tehát fokozatai, árnyalatai vannak. Mégis egyre sűrűbben előfordul, hogy magas társadalmi presztízsű személyeket az utóbbi, *Szabó úr*-féle módon szólít meg a beszélgetőtárs. A társadalmi normák sem állandóak, és elképzelhető, hogy idővel a szokás ezen a téren is változik.

Felhasznált irodalom

- Balázs Géza 2000. *Médianorma. A nyilvános megszólalás esztétikája*. A Magyar Rádió kiadványa, Budapest.
- Bóna Judit 2006a. *A beszédtempó*. Vizsgálati jelentés a Magyar Rádió Nyelvi Bizottsága számára. 2006. március.
- Bóna Judit 2006b. A beszédtempó sajátosságai. In: *II. egri kiejtési konferencia. Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei*. Eger, Líceum Kiadó. 79–87.
- Domonkosi Ágnes 2002. *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 79. sz.
- Kemény Gábor 1993. Normaváltás közben. *Magyar Nyelvőr*. 416–7.